

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

E-ISSN: 2564-680X (Online)

Kış Sayısı / Winter Issue

Aralık / December 2024

Şaban BANAZ (2024). "ALEVİ VE BEKTAŞİ GELENEĞİNDE DÂR MERKEZLİ KAVRAM VE PRATİKLER"

Şaban BANAZ (2024). "DÂR-CENTERED CONCEPTS AND PRACTICES IN ALEVİ- BEKTASHI TRADITION"

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Aralık, s.196-210. / Tokat Gaziosmanpaşa University The Journal of Social Sciences Research, Winter, p.196-210.

Alanı/Hahiyat Araştırma / Field (Theology Research)

Doi Numarası / Doi Number: 10.48145/gopsbad.1527951

Geliş Tarihi / Received: 04.08.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 16.10.2024

ALEVİ VE BEKTAŞİ GELENEĞİNDE DÂR MERKEZLİ KAVRAM VE PRATİKLER

Şaban BANAZ^{1*}¹Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tokat, Türkiye

*saban.banaz@gop.edu.tr

+ORCID: 0000-0002-1401-832X

Öz – Anadolu coğrafyasında yaşayan Alevî ve Bektaşî nitelemeli ocak ve gruplar içerisinde yüzyıllar boyunca yaşatılan, bireysel ve toplumsal açıdan birçok faydaları bulunan uygulamaların başında dâr kavramı etrafında oluşturulan pek çok kavram, söz öbekleri, duruş çeşitleri ve erkân olarak ifade edilen pratikler yer almaktadır. Dâr, temelde cem törenleri içerisinde icra edilen bir erkân olmakla birlikte tasavvuf, sosyoloji ve psikoloji alanlarında da karşılığı olan çok yönlü ve geniş bir kavramdır. Şekilsel olarak hesap vermeyi, huzura çıkmayı, talip olmayı ve meydanda bulunmayı simgeleyen bu kavram, gerçekte nefsi hesaba çekmeyi, ölümü göze almayı ve yol uğruna canını feda edebilmeyi ifade etmektedir. Alevî ve Bektaşî geleneğinde önemli olan bazı tarihi şahsiyetler de dâr merkezli oluşturulan pratikler içerisinde simgesel olarak yaşatılmaktadır. Bu yolla hem o şahsiyetlerin ölümsüzleştirilmesi hem de geleneğe damgasını vurmuş kişilerin fikirleri etrafında kolektif bir belleğin oluşturulması sağlanmaktadır. Bu çalışmada dâr kavramı ve kavram etrafında oluşturulan uygulamalara temas edilmiş, anlam içerikleri ortaya koyulmuş, çeşitlerinden bahsedilmiş, bireysel ve toplumsal faydalarına dikkat çekilmiştir. Nitel araştırma teknikleri ile gerçekleştirilen çalışma sonucunda ise dâr kavramı etrafında oluşturulan kavram ve pratiklerin Alevî ve Bektaşî yol anlayışının vazgeçilmez bir unsuru olduğu, bireysel ve toplumsal açıdan birçok faydasının bulunduğu sonucuna varılmış; dâr merkezli kavram ve pratiklerin yaşatılmasının önemine vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler– İslam Mezhepleri Tarihi, Alevîlik, Bektaşîlik, Cem, Dâr.

DÂR-CENTERED CONCEPTS AND PRACTICES IN ALEVİ- BEKTASHI TRADITION

Abstract – One of the traditions that have been kept alive for centuries among the Alevi and Bektashi groups living in the Anatolian geography and which have many individual and social benefits are undoubtedly some rituals created around the concept of dâr. In traditional Anatolian Alevism, there are a wide variety of phrases and forms of stance based on the concept of dâr. Although dâr is basically a ritual performed within Cem ceremonies, it is a concept with versatile and broad meanings that also has its counterpart in the fields of Sufism, sociology and psychology. This concept, which ostensibly symbolizes giving account, coming to peace, being a candidate and being in the square, actually expresses taking one's self into account, risking death and sacrificing one's life for the sake of the path. Some important historical figures in the Alevi-Bektashi tradition are also kept alive symbolically within the rituals created around dâr. In this way, both those valuable figures are immortalized and a collective memory is created around the ideas of those people who left their mark on the tradition. In this study, the concept of dâr and the rituals created around this concept are touched upon, their types are mentioned, and their individual and social benefits are pointed out. As a result of the data obtained in the study carried out with the literature review and document analysis method, it was emphasized that the rituals created around the concept of dâr are an indispensable element of the Alevi-Bektashi path understanding, that they have many individual and social benefits, and that the importance of keeping these elders in the tradition alive is emphasized.

Keywords – History of Islamic Sects, Alevism, Bektashism, Cem, Dâr.

GİRİŞ

Alevî ve Bektaşî geleneği, kökleri dinî, sosyal ve kültürel unsurlara dayanan, mistik, felsefî, tasavvufî ve simgesel anlamların yüklü olduğu birtakım âdâb ve erkân üzerine inşa edilmiş bir yapıdır (Kutlu, 2008: 15-16; Sarıkaya, 2005: 217-223; Dalkıran: 2002: 96-103; Üçer, 2005: 230-235; Yaman, 2011: 19-27). Bu âdâb ve erkân, Hz. Ali'nin soyundan gelenlerin hanesi, çevresi ve sahip oldukları birtakım anlayışlarla farklılaşmış olan ekoller, yani ocaklar tarafından hiyerarşik bir teşkilatlanma çatısı altında sistemleştirilmekte ve organize edilmektedir. Ocak sistemi ve bu sistem çerçevesinde gerçekleştirilen dinî içerikli merasimlerin işleyişini sağlayan kural ve kaidelerin tamamı ise “yol” ya da başka bir ifadeyle “erkân” olarak ifade edilmektedir. Aslında yol, Alevî ve Bektaşî kimliğine sahip olanların Alevîlik ya da Bektaşîlik olarak da isimlendirdiği diğer bir addır. Dolayısıyla yol kavramının, ocak sistemi, âdâb ve erkân da dâhil olmak üzere geleneğe ne varsa tamamını kapsayan çok geniş bir anlam alanı bulunmaktadır. Bu sebepten yol, Alevîlikte tasavvufî merhaleleri ve hâlleri içeren zorlu bir süreç olarak da zikredilmektedir (Üçer, 2019: 362-370). Yol kavramına verilen değer, zaman içerisinde “Yol cümleden uludur” ifadesiyle tescillenmiş ve bu söz, geleneğe mensup kişilerin dilinde pelesenk olmuştur (Banaz, 2020: 283). Yola ait olan bilgi ve bu bilgi çerçevesinde oluşturulmuş kural ve kaideler açıktan herkese anlatılmamakta; yola giren talibe aşamalı bir biçimde sözlü olarak ve birtakım pratikler aracılığıyla aktarılmaktadır. Bu yüzden yolun kendine özgü oluşturulmuş, mensupları arasında sır olarak adlandırılan gizli bir dili ve sembolik bir anlatımı vardır. Alevîlik ve Bektaşîliğin sözlü ve yazılı geleneği içerisinde yer alan kaynakları, bu anlayışa dair bilgileri özel bir dil aracılığıyla aktarmıştır. Bu gerekçeyle de günlük hayatta kullanılan birçok sözcüğe, geleneğe özgü anlamlar yüklenmiştir (Üçer, 2023: 162; Günşen, 2007: 330-334). Alevîliğin âdâb ve erkân merkezli bir anlayış olması, cem başta olmak üzere, tüm pratiklerdeki davranış ve uygulamaların sembolik anlamlar ihtiva eden birtakım söz öbekleri ve terimlerle adlandırılmasına sebep olmuş; bu sözcüklere de gündelik hayattaki anlamlarının ötesinde çok çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Bu sözcükler içerisinde “dâr” sözcüğünün Alevî ve Bektaşî geleneğinde özel bir anlamının ve çeşitli kullanımlarının olduğu, birçok âdâb ve erkân merkezlik ettiği bir kavram ve terim olduğu görülmüştür.

Çalışmamızda “dâr” sözcüğü ve bu sözcük etrafında oluşturulan pratiklerin anlam içerikleri, kavram etrafında oluşturulan çeşitli uygulamalar geleneğe ait yazılı kaynaklardan, gelenek çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamalardan, cem erkânı içerisindeki hizmet icraları ve cemdeki söz varlıklarından hareketle ele alınacak ve incelenecektir. Bu vesileyle de dâr kavramının Alevî ve Bektaşî yol anlayışı içerisinde üstlendiği işlevlerle bireysel ve toplumsal faydaları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Nitel araştırma tekniklerinden olan literatür taraması ve doküman analizi yöntemi ile gerçekleştirdiğimiz bu çalışmada konunun herhangi bir yüksek lisans ve doktora çalışmasında müstakil olarak ele alınmadığı; yapılan çalışmaların ise çoğunlukla Türk Dili ve Edebiyatı, Sosyoloji, İslam Tarihi ve Sanatları ve İletişim Bilimi perspektifleri ile ele alındığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Özcan'ın “Bektâşilikte Dâr Kavramı ve Hallacı Mansûr Etkisi” isimli çalışması Türk Dili ve Edebiyatı bakış açısı ile ele alınmış; konuya Bektaşîlik Tarikatı açısından bakılmış, kavram ve etrafında oluşturulan edebiyat ise daha çok şairlerin deyişleri üzerinden değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Mermer'in “Alevî-Bektâşî Klasiklerinde Musâhiplik ve Dâr Erkânı” isimli çalışması tasavvufî bir bakış açısı ile ele alınmış; çalışmada musâhiplik kavramının tanımı ve arka planından, musâhipliğin şartları ve uygulanma biçimlerinden ve dâr kavramından bahsedilmiştir. Çalışmanın sonucunda ise musâhiplik ve dâr erkânı üzerinden Alevî ve Sünnî diye nitelenen toplumların birçok gelenek ve göreneklerinin benzer olduğu vurgusu yapılmıştır. Dedegarkınoğlu'nun “Alevîlerde Dârdan İndirme Cemi (Dâr Erkânı), Dede Garkın Süreği Örneği” isimli çalışmasında, kavram merkezli oluşturulmuş çeşitli pratiklerden sadece dârdan indirme erkânı ele alınmıştır. Bununla birlikte, yazarın aynı zamanda bir Alevî dedesi (ocakzâde) olmasından mütevellid, dâr çeşitlerinden biri olan Dârdan İndirme Erkânı, tüm detaylarıyla ve pratikleriyle derinlemesine ele alınmıştır. Dönmez-Çelik-Armağan'ın “Alevîlik-Bektâşilikte Dâr” isimli çalışması büyük ölçüde sosyolojik açıdan ele alınmış; dâr kavramının anlamından ve çeşitlerinden bahsedilmiştir. Rençber'in “Alevî-Bektâşî Geleneğinde “Dârdan İndirme Erkânı: Adıyaman Örneği” isimli çalışmasında ise kavram hakkında özet bilgiler verildikten sonra yine Dârdan İndirme Erkânı'nın Adıyaman yöresindeki icra edilişi ortaya koyulmuştur (Özcan, 2003: 249-254; Mermer, 2014: 325-354; Dedekargınoğlu, 2018: 320-342; Dönmez-Çelik-Armağan, 2018: 183-198; Rençber, 2020: 31-49).

Bunlardan başka Coşkun'un “Alevî-Bektâşî Geleneğinde Dârdan İndirme Cemi ve Bu Cemin Toplum Yaşamındaki Önemi”, Erdem'in “Alevî İnanç Sisteminde Bir Mikro Merkez Olarak “Dâr” Kavramının Etrafında Oluşan Anlam Alanı ve Ritüel Evreni” ve Kaya'nın “Alevî-Bektâşîlerde Dârdan İndirme Erkânı: Kocaeli Balören Köyü Örneği” isimli çalışmaları da bulunmaktadır (Coşkun, 2013: 271-280; Erdem, 2021: 165-176; Kaya, 2024: 75-90). Anlaşıldığı kadarıyla yapılan bu çalışmaların odaklandığı nokta büyük ölçüde Dârdan İndirme Erkânı'dır. Bu itibarla alanda dâr kavramını ve bunun üzerine inşa edilmiş uygulamaları bir bütün olarak ele alan çalışmaya rastlanmamış olması bu çalışmayı özgün kılmaktadır.

1. Dâr Kavramının Semantik Tahlili

Dâr kelimesi köken itibarıyla hem Arapça hem Farsça

dillerine dayanan çift yönlü bir sözcüktür. Arapça'da fiil anlamında "devr" kökünden türeyen dönmek, dolaşmak, deveran etmek; isim anlamında ise büyük mesken, konak, ev, yuva, yurt, vatan ve ülke manalarına gelmektedir. Bu anlamda en çok kullanılan şekli diyâr ve dūr'dur (Elferâhîdî, 2005: 309; Cevherî, 2007: 365). Kur'an-ı Kerim'de elli beş yerde geçen dâr kelimesi genellikle yedi çeşit anlamda kullanılmıştır. Bunlarla da ev-saray, şehir-yurt-belde, mesken, dünya hayatı, ahiret hayatı, cennet, cehennem ve Medine-i Münevvere şehirleri kastedilmiştir (Çelik, 1993: 482; Başal-Ulubaş, 2022: 457-472). Dâr kelimesi Farsça'da isim olarak ağaç, idam sehpası, direk, darağacı, meydan, yer ve mesken anlamlarına gelmekte; fiil olarak da dâr darağacına çekmek, asmak, idam etmek ve ölmek gibi anlamları karşılamaktadır. Ayrıca bu kelime başına geldiği her sözcüğe sahip anlamı katarak yeni sözcükler türetmeye yarayan bir son ek olarak da kullanılmaktadır (Kantar, 2010: 678; Kurnaz, 1993: 482; Gölpinarlı, 2004: 80). Şemseddin Sâmî, meşhur eseri *Kâmûs-ı Türki*'de dâr kelimesinin her iki dildeki anlamıyla ilgili ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre dâr kelimesinin Arapça'daki karşılığı büyük ev, birkaç daireyi içeren mesken; mahal, mekân ve makamdır. Dâr-ı dünya, dârü's-selam, dâr-ı ahiret, dâreyn, dâru'l-eman, dâr'l-harb, dâru'l-halife, dâru's-selâm, dâru'l-funûn, dâru'l-erkâm, dâru'l-hukûme gibi. Aynı kelime Farsça'da isim olarak idama mahkûm olanları asmak için dikilen direk, darağacı anlamına gelmekte; fiil olarak ise "dâşten" kökünden ism-i mastar olarak tutan, sahip ve malik anlamlarına gelmektedir. Defterdâr (defter tutan), hazinedâr (hazineci), mâldâr (mal sahibi-zengin) gibi (Sâmî, 1317: 597; Kantar, 2010: 678). Alevîlik ve Bektaşîlik geleneğinde ise dâr kelimesi Farsça'daki anlamlarını yansıtan, ana ekseninde darağacı ve meydana durmak gibi anlamlara gelen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden Alevî ve Bektaşî nefeslerinde kavram hem cem ayinlerinin yapıldığı yerin ortasına verilen özel bir isim olarak kullanılmakta hem de ağaç ve meydan anlamlarına paralel olarak talibin cemde meydana çıkıp durması anlamına gelmektedir (Kitâb-ı Dâr, 2012: 23; Kurnaz, 1993: 483; Cebecioğlu, 1997: 206; Gökbel, 2019: 198). Bu anlamlardan mühlhem, bazı kaynaklarda cem ayinlerinin icra edildiği meydana "Kırklar Meydanı" da denilmektedir. Gelenekte bu meydanın Kırklar Meclisi'nden kaldığına inanılmakta ve bu sebepten de cem meydanına ayrı bir ihtimam gösterilmektedir (Üzümlü, 2008: 149-150; Coşkun, 2022: 187-203; Erdem, 2021: 166). Dâr, Kırklar Meydanı içerisinde fiziksel olarak meydanın tam orta yerine işaret etmektedir. Dâr meydanını günümüzdeki bir yapıya ya da kuruma benzeterek anlatacak olursak burası bir mahkeme salonudur. Nitekim dâr meydanı, Alevî yol anlayışında hukuksal problemlerin çözüldüğü, adaletin tecelli ettiği bir merkez olarak geçmişte önemli bir kurum olarak görülmüş ve bu bağlamda önemli bir görevi icra etmiştir. Aynı şekilde geçmişte her türlü sorgulama ve yargılama işlerinin yürütüldüğü bu meydana dede veya müşid de herkesin hakkını kendisine teslim eden bir hâkim olarak

görülmüştür (Gölpinarlı; 2004: 80; Erdem, 2021: 166). Alevî ve Bektaşî geleneğine bağlı olarak hayat süren canlar, cem erkânının hangi çeşidi olursa olsun, icra esnasında dedenin karşısına geçip dâra dururlar. Dâra duran talip aslında bu duruşu ile yol uğruna canını seve seve vereceğini, kendini feda etmeye hazır olduğunu göstermekte; bir nevi ölmeden önce ölmekte, her daim Hakk ile beraber olup ser verip sır vermeyeceğini ve asla ikrarından dönmeyeceğini beden dili ile ifade etmektedir (Rençber, 2020: 34). Bu meydana kişi benliğini zâhiren müşide/dedeye teslim etse de bâtinî anlamda Cenab-ı Hakk'a teslim etmiş olmaktadır. Nitekim bu yol Hakk-Muhammed-Ali'nin yoludur (Eğri, 2011: 23-41; Banaz, 2015: 378). Bu yolda menzil alabilmek yalnızca benliklerin Allah'a teslim edilmesiyle mümkündür. İşte bu sebeptendir ki görgüden, sorgudan geçmeden, herkesin huzurunda meydana çıkıp dâra durmadan insan-ı kâmil olunamayacağı anlayışı zaman içerisinde gelenekteki temel anlayışlardan biri olmuştur (Rençber, 2013: 199; Dönmez-Çelik-Armağan, 2018: 185).

2. Dâr Merkezli Pratikler

Alevîlik ve Bektaşîlik yolunun en temel düsturları, talibin ikrarında sadık kalması, girdiği yoldan ayrılmaması ve yola dâir âdâb ve pratiklerin her daim yaşatılmasıdır. Daha önce de zikredildiği gibi yüzyıllardır söylenen gelenekteki "Yol cümleden uludur" sözü tam olarak bunu ifade etmektedir. Dâr kavramı etrafında oluşturulan pratiklerin tümünde şöyle bir anlayış vardır: Meydana çıkan (dâra duran) kişi, erenlerin adaletine kendini teslim eder. Bu meydana halkın razı olduğundan Hakk da razı olur anlayışı vardır. Erenler ortadaki sorunu çözer. Dârdaki can aklanırsa katarlarına alırlar. Suçlu bulunursa düşkün ilan edilir ve katardan el çektirilir. Bu sorgulamalar yolun erkânına, usûlüne göre yapılır. Hiçbir can keyfî davranamaz. Çünkü erenler her fırsatta "gönül kalsın da yol kalmasın" düsturunu canlara telkin ederler. Bu sorgulamalarda dede talip ayrımı yapılmamaktadır. Yolun bu denetleyici önlemleri yolda yürüyen canların temiz ve doğru, düzgün kalmasını sağlamaktadır (Akyol, 2017: 219). Bunun içindir ki bu kuralların ve yola olan bağlılığın geçmişte olduğu gibi gelecekte de yaşatılması gerekmektedir.

Dâr kavramı etrafında oluşturulan birtakım kavram ve pratikler, Alevî ve Bektaşî âşıkların deyiş ve nefeslerinde ele alınan önemli temalardan biridir. Kavramın geçtiği bazı deyiş ve nefeslere örnek olarak şunlar gösterilebilir:

Pir Sultan Abdal:

Ene'l Hakk dedik de çekildik dâra

Âdâb erkân bize doğru yol oldu

Geldi zebaniler sual sormağa

Yardımcımız da Merdan Ali oldu (Korkmaz, 1996:408).

Kul Himmet:

Bizi de getirdiler Mansur dârına

İman ikrar verdiler güzel pîrime

Lanet olsun münafığın dârına

Seher vakti On İki İmam gelmiş (Çoban: 1997: 24).

Âşıkî:

Hakk divanına duran iner mi dârdan
Cehdeyle cesedin kurtaran nardan
Ona kılavuzdur ol Şah-ı Merdân
Şâh'ın dîdârını göre eyvallah (Özmen, 1995: 62).

Şâhî:
Özüm dârda yüzüm yerde durmuşum
Muhammed Ali'ye ikrar vermişim
Sekâhüm hamrini onda görmüşüm
İçip kana kana mestâne geldim (Yıldırım: 1997: 265).

Seyyid Derviş:
Abdal Musa aydur gerçek er isen
Ali'yi sevene muhib yâr isen
Hakkın dîdârını görem der isen
Urganı boynunda dâr meydanıdır (Tur, 2002: 736).

Derviş Mehmed:
Evvel hasmını basmayan
Hırs ile nefsin kesmeyen
Özünü dârda asmayan
Diğelmeyen dâr mı olur (Doğan, 2012: 109).
Yukarıdaki deyiş ve nefeslerde görüldüğü gibi Alevî ve Bektaşî geleneğinde dâr kavramı etrafında oluşturulmuş geniş bir erkân çeşidi ve söz öbeği bulunmaktadır. Bu pratiklerin hepsi dâr kavramının temel anlamından yola çıkılarak isimlendirilmiştir. Bu şekilde isimlendirilmelerinin sebebi ise dâr meydanında gerçekleştirilmelerinden değil; dâr kavramındaki çok boyutlu anlamlardan kaynaklanmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında dâr kavramı etrafında oluşturulan pratiklerden, dâra durma/dâra kalkma, dâra çekme/çekilme, özünü dâra çekme ve dârdan indirme gibi belli başlı uygulamalar ele alınacaktır.

2.1. Dâra Durma/Dâra Kalkma

Dâra durmak veya dâra kalkmak kavramı karşısındaki affediciliğine güvenerek ve inanarak, affına sığınma, muhakeme edilme anlamlarına gelmektedir. Bu kavram Alevî ve Bektaşî geleneğinde daha çok “ayak mühürlemek” ve “peymançeye durmak” olarak ifade edilmektedir. Şekilsel olarak ise talibin sağ ayak başparmağını sol ayak başparmağı üzerine koyarak mühürlemesinin ve sağ elini kalbinin üzerine koyarak başı eğik bir vaziyette beklemesinin adıdır (Noyan, 1995: 62; Kaplan, 2010: 257; Gökbel, 2019: 2001). Bu âdâb genellikle Alevî ve Bektaşî geleneğinin bir pratiği olarak bilirse de aslında Ahîler ve Kalenderîler gibi Alevî ve Bektaşîlerden başka, diğer tasavvufî ekollerde de bulunmaktadır. Nitekim Farsça bir kelime olan peymançe, “pay-mâçan” kelimesinden türetilmiştir ve odanın, erkân icra edilen yerin pabuçluk denen ve kapısının eşik dibinde bulunan yere verilen isimdir. Dervişlerden biri âdâb ve erkâna aykırı bir harekette bulunursa oraya gidip ayağını mühürleyerek niyaz vaziyetinde durur. Kalenderîlerde sağ kol üstte olmak üzere sağ eliyle sol, sol eliyle de sağ kulağını tutmak ve ayak mühürleyerek durmak

erkândandır. Bununla birlikte “peymançeye durmak” sadece bir kusur işlendiği zaman değil, kendisine verilen hizmeti bitirdikten sonra da dervişin şeyhine yaptığı niyaz vaziyetinde bir duruşun da adıdır (Gölpınarlı, 2004: 253). Ahîlerde ise “niyaz duruşu” olarak ifade edilen bu duruş şekli, tören esnasında ilgili kişilerin şeyh karşısında sağ ayağın baş parmağını sol ayağın baş parmağı üzerine koyup, ellerini sağ üste gelecek şekilde parmakları düz olarak çapraz vaziyette göğse koyup ayakta durmanın adı olarak zikredilmektedir (Sarıkaya, 2002: 14).

Alevî ve Bektaşî geleneğinde dâr sözcüğü tarihsel süreçte Mansûr kelimesiyle birlikte kullanılmış ve bu yüzden de “dâr-ı Mansûr” şeklinde bir terkiyle söylenilmiştir. Bunun nedeni yazdığı şiirler, söylediği sözler ve insanlara telkin ettiği anlaşılması zor tasavvufî anlayışlar yüzünden Bağdad'da 309/922 yılında asılarak öldürülen, cesedi yakılıp küllü Dicle'ye dökülen Hüseyin b. Mansûr-ı Hallâc'ın, sözleriyle ve ölümüyle yolun takipçileri tarafından sembol bir isim olarak kabul edilmesindedir (Gölpınarlı, 2004: 80; Gökbel, 2019: 203).

Alevî ve Bektaşî geleneğinde tüm sorgu ve yargılama işlemleri dâr meydanında gerçekleştirilmektedir. Yola tabi olmuş canların dedenin önünde, yol uğruna canını vermeye hazır olduğunu bildirmek için niyaz ederek meydanın ortasına gelip ayaklar mühürlenmiş halde, kollar çapraz, baş öne eğik şekilde durmasına dâra durma ya da dâra kalkma denilmektedir. Bu duruş şekli en çok bilinen ve uygulanan dört çeşit dârdan, dâr-ı Mansûr'u (Mansûr duruşunu) temsil eder (Kitâb-ı Dar, 2012: 26). Bu şekildeki bir dâra durma, konu ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda tasavvufî yönden de ele alınmış ve ortaya çıkmasındaki sebepler dinsel içerikli önemli olaylarla ilişkilendirilmiştir. Örneğin Günşen, bu duruşu Hz. Peygamber'in miraç gecesinde yaşadığı, yedinci kat semada son durak yeri olan sidretü'l-müntehâ'ya varıp Yüce Allah ile konuşması esnasındaki duruşu olarak göstermiştir (Günşen, 2007: 334). Başka bir çalışmada ise dâra durma, Hakk meydanında özünü sorguya çekip, tüm saflığıyla sırât-ı müstakîm (dosdoğru yol) yolunda, vahdet-i vücûd olmanın, arınmanın ve paklığa ulaşmanın anlamı olarak gösterilmiş; Hallâc-ı Mansûr gibi bedeninin lime lime edilmesi, Nesîmî gibi derisinin yüzülmesi, Fazlı gibi hançerlenmenin, Hz. Fatıma gibi dosdoğru olmanın başka bir adı olarak ortaya koyulmuştur (Dönmez-Çelik-Armağan, 2018: 187).

Gelenekte meydana çıkarak dâra duran canlar için dede tarafından yapılan dua, en genel haliyle şöyledir: “*Bismişah Allah, Allah...! geçtiğiniz yoldan, durduğunuz dârdan, çağırduğumuz pirden şefaah göresiniz, dârlarımız, divanlarımız kabul ola, muratlarımız hâsıl ola, dergâhu izzetine yazılmış ola. Dârına durduk ya Allah ya Allah ya Allah. Divanına durduk ya Muhammed ya Muhammed ya Muhammed. Keremine sığındık ya Ali ya Ali ya Ali. Emir sahipleri sizsiniz ya On İki İmamlar, yol gösterin ya On Dört Masumu Paklar, yardım eyleyin ya On Yedi Kemerbestler, cemimizdeki birliğe sığınyoruz ya Kırklar. Bağışlanma sizin yüzünüzün suyu hürmetine olsun ya*

Hacı Bektaş Veli. Ya Rabbi dualarımızı, dârlarımızı, divanlarımızı, dilekelerimizi dergâhı izzetinde kabul eyle, şefaât senden olsun, ya Cenab-ı Rabbü'l-alemîn” (Metin, 2014: 129).

Dâr meydanı, bir canın kendisini tamamen yaşadığı topluma teslim ettiği, kendini Hakk-Muhammed-Ali ve Ehl-i Beyt huzurunda sayıp nefsinin hesaba çektiği ve adeta mahşerde yapılacak olan sorgu-sualin, hesap vermenin temsili bir ifadesidir. Nitekim dâra duran bir talip hem günahlarının muhasebesini yapmak hem de yola ve yolun ulularına bağlılığını tazelemek için meydana çıkar (Gökbel, 2019: 2001; Özcan, 2003: 251). Dâra durmak kavramını önceki başlıkta kullandığımız mahkeme örneği üzerinden betimleyecek olursak: herhangi bir talep veya şikâyetten ötürü mahkemeye çıkan birinin hâkim karşısında sanık sandalyesinde, ayağa kalkmış, mahcup ve iki büklüm bir şekilde durup hakkında verilecek hükmü beklemesine benzetebiliriz. Buradaki hâkim karşısına çıkmayı dâr meydanına, sanık olarak yargılanmayı ise dâra durmaya benzetmek mümkündür.

2.2. Dâra Çekme/Çekilme

Dâr meydanında sorguya çekilen bir canın suçlu bulunup da dede ve erenlerin istişaresi sonucunda ceza alması durumuna dâra çekme/çekilme denilmektedir. Dâra çekme erkânı çoğunlukla yola uygun olmayan bir davranış sergileyen talibin, bağlı bulunduğu ocağın dedesi ve davacı huzurunda sorgulanması esasına dayanmaktadır (Gökbel, 2019: 2001; Özcan, 2003: 250). Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus daha vardır ki o da dedelerin de dâra çekildiği hususudur. Bir ocak dedesi de taliplerin şikâyetleri doğrultusunda o dedenin bağlı olduğu mürşid tarafından dâra çekilebilmektedir (Gökbel, 2019: 199; Banaz, 2024: 17). Bu kavramın dâra çekilmek, dâra çıkmak, dâra gelmek ve dâra kalkmak şeklinde kullanılan değişik ifade biçimleri de vardır. Talibin dâra durarak hesap verdiği bu erkân, aynı zamanda gelenekteki düşkünlük hukukunun da temelini oluşturmaktadır. Yukarıdaki örneğimiz üzerinden durumu betimlemeye devam edecek olursak, mahkemeye çıkan, (dâr meydanı) hâkim tarafından sorguya çekilen (dâra duran) birinin yargılama sonucunda ceza alması durumu dâra çekilme ile hemen hemen aynı anlama gelmektedir.

2.3. Özünü Dâra Çekme

Alevî ve Bektaşî yol anlayışında, bir candan gelen haklı talep her daim yerine getirilmesi gereken mutlak bir vazife olarak görülmektedir. Bu yolda istek kapısı daima açıktır ve kimseye de bir zorluk yoktur. Haklının mutlaka hakkını alması, adaletin kusursuzca sağlanması gerekmektedir. Bir can, diğer bir candan alacaklı, ya da şikâyetçi olduğu zaman dede ikisini de meydana (dâra) alır, her ikisini de dinleyerek aradaki sorunu çözer. Gelenekte daha çok bu şekilde, bir isteğe binaen, dâra durularak yapılan sorgulama, yargılama dârandan başka bir de talibin kendi özüne yönelik ve tamamen gönüllü olarak meydana çıkması (dâra durması) olayı vardır. İşte bu dâr çeşidine “özünü dâra çekme” denilmektedir (Gökbel, 2019: 2001). Bu durum kusurlu veya hatalı olduğu için vicdanen rahatsız olan bir talibin dede tarafından dâra çekilmesine

ya da o talipten zarar görmüş herhangi bir canın o kişiyi şikâyet etmesine fırsat vermeden, kendiliğinden, gönüllü olarak dâra durmasıyla ortaya çıkan bir dâr çeşididir. Bir bakıma kişi kendi özünü dâra çekmektedir. Burada talip, hakkında yapılan dedikodulardan ve kendisine gösterilen şüpheli bakışlardan yakınabilir, kendisine yönelik suçlamaları kabul veya reddedebilir. Hakkında dedikodu yaptığını öğrendiği kişileri mürşid huzurunda dâra çağırarak o kişilerden razı olmadığını, gerçeği söyleyinceye kadar dârdâ bekleyeceğini ve yemin etmelerini de isteyebilir. Bu da bize dâr meydanının bir “er meydanı” olduğu kadar âr meydanı/ arınma meydanı olduğunu da göstermektedir (Dedekargınoğlu, 2012: 127).

2.4. Dârdan İndirme

Alevîlik ve Bektaşîlikte vefat eden bir kimse için “Hakka yürüdü” deyimini kullanılmakta; gömmek, defnetmek yerine de “sırlamak” ifadesi tercih edilmektedir. Bu sözlerle aslında insanın biçimden kurtulup öze dönmesi, yani Innâ lillah ve innâ ileyhi râciün/Allah’tan gelip yine Allah’a dönmesi anlatılmaktadır. Alevî nitelemeli ocak ve gruplarda ölüm sonrasında yapılan uygulamaların en önemlisi, helallik alma amacıyla yapılmakta; yapılan uygulamaya da Dârdan İndirme veya Dârdan İndirtme Erkânı denilmektedir (Üzüm, 2008: 168; Gökbel, 2019: 203). Anadolu’nun bazı yörelerinde bu erkânâ dâr cemi, toprak cemi, dârdan düşürme, dâra kaldırma, can aş, rızâlık-helallik kurbanı, kabir kurbanı, hayır yemeği, lokma yemeği, dikir kurbanı da denilmektedir. (Rençber, 2020: 31; Güngör, 2007: 187; Kaya, 2024: 77; Mermer: 2016: 346). Geleneğe göre Hakk’a yürüyen bir canın tekrardan Hakk’a ulaşabilmesi için insan-ı kâmil mertebesine ulaşmış, bu olgunlukla yaşamını sürdürmüş ve dünyaya ilk geldiği andaki gibi pâk/temiz olması gerekmektedir. Bu arınmayı gerçekleştirmek ve üzerinde kul hakkı kalmadan Hakk’a kavuşabilmek maksadıyla ölen kişinin yakınları ya da varsa musâhibi tarafından bütün canların katılımıyla, dedenin huzurunda bu erkân gerçekleştirilir (Er, 1998: 123). Bunu yapmakla Hakk’a yürüyen canın alacağı vereceği halledilmiş; kurbanı da ikram edilerek kul hakkı kalmadan Hakk’a yürümesi sağlanmış olunur.

Sadece Anadolu Alevîliğine özgü bu erkân, yöreden yöreye farklılık göstermekle birlikte genellikle vefat eden talibin ya defnedildiği akşamı ya ilk cuması ya haftası ya da kırkında mutlaka düzenlenmesi gereken bir erkândır. Erkânın geciktirilmesi asla tasvip edilen bir durum değildir. Nitekim erkânın geciktirilmesi hem alacaklıları mağdur etmekte hem de geçen zamanla birlikte cenaze sahiplerinin borcu üstlenmeme ihtimalini beraberinde getirebilmektedir (Coşkun, 2013: 274). Ancak gelenekteki bu anlayış günümüz Alevî ve Bektaşî toplumlarında yukarıda ifade ettiğimiz gibi uygulanamamakta; vefat eden kişinin ailesinin maddî durumuna göre bu süre bazen 1-5-10 yıla, hatta 20 yıla kadar uzayabilmektedir (Kaya, 2024: 82). Hz. Fatıma’dan kaldığına inanılan bu erkân, ölen bir canın velisi veya vâsileri tarafından tıpkı o can hayattaymış gibi

düşünülmüş başta yakınları olmak üzere ilişkili olduğu insanlarla helalleşmesi ve varsa onların haklarını yerine getirmek için yapılır (Aktaş, 2015: 54). Gelenekteki anlayışa göre Fatıma ana öldükten sonra bir gün evlatlarının rüyasına girmiş ve onlara: “Evlatlarım ben komşunun birinden bir iğne almıştım, ama bu iğneyi kimden aldığımı bilmiyorum, şimdi cennetteyim; ancak bu durum beni rahatsız ediyor. Eşi, dostu, konu komşuyu çağırın ve benim adıma elinizden ne geliyorsa onlarla helalleşin” der. İşte gelenekteki bu inanış zaman içerisinde dârdan indirme erkânı olarak ölenin yakınları tarafından düzenlenmeye başlanmış ve bir helallik alma erkânı olarak yolun önemli unsurlarından biri olmuştur (Dedekarginoğlu, 2018: 329). Bu anlayışa göre dirinin kefilî Allah, ölünün kefilî ise diri, yani evlatlarıdır. Bir canın aniden ölümü onun yakınlarıyla, tanıdıklarıyla helalleşmeden gittiği, küskün olduklarıyla barışmadan göçtüğü ihtimalini de beraberinde getirmektedir (Oytan, 1961: 166). Bu durumda ölenin sulbundan olan kefillerinden, yani hayatta olan yakınlarından hesap sormak zarurî hale gelmektedir (Dedekarginoğlu, 2018: 319). Bunlara ilaveten gelenekte vefat ettikten sonra dârdan indirilmeyen kişinin mezarında huzursuz ve sıkıntılı bir halde dârdan (ayakta) beklediği anlayışı da vardır (Üzüm, 1997: 115; Yıldız, 2004: 204). Bu sebeple Hakk’a yürüyen bir can için bir an evvel Dârdan İndirme Erkânı yapılmalıdır.

Bu erkânda dâra duracakların sayısı ve kimlerin bu hizmete katılacakları da yörelere göre farklıdır. Genellikle ölenin velisi veya vâsisinin ölen kişi adına dâr-ı Mansur’a durduğu bu erkânda kimine göre musâhibliler kimine göre bâkire kızlar ve kâmil erkekler kimine göre iki erkek iki kadın kimine göre üç erkek dört kadın, kimine göre ise altı erkek altı kadın meydana dâra durur. Bu erkân tıpkı ikrar verme erkânı gibidir. Dede ile beraber erkâna katılan herkes önce abdest alır, sonra çerağcı (mum uyaran), ferrâş (süpürgeci) ve sakka (sucu) hizmetleri yerine getirilir. Sakka’nın getirdiği suyla herkes ellerini yıkar, böylece tarikat abdesti de alınmış olur. Sonra yere beyaz bir örtü veya çarşaf serilir. Bu sırada dede: “*Seccadenin içi nur dışı sır ola, evliya enbiya beri kalmaya, seccadeniz Şit Peygamberin dokuduğu seccade ola, On İki İmamların, On Yedi Kemerbest’in Şah-ı Velayetin dergahına kabul ede*” der ve seccadenin içine girecek olan, ölen canın yerine onun varisleri “hû” diyerek niyaz eder ve eğer ölen kadınsa iki kadın bir erkek; ölen erkekse iki erkek bir kadın yere serilmiş beyaz örtünün üzerinde yalınayak veya kemerbest olarak dâr-ı Mansur’a dururlar. İçlerinden biri tüm canlara hitaben A’râf Suresi’nin 27. ayetini üç kere okur ve şöyle der: “*Rabbenâ, zalemnâ, enfüsenâ, ve in lem teğfirlenâ, ve terhamnâ, lenekünenne minel hâsirin/Rabbimiz biz kendimize zulüm ettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.*” (Araf, 7/23). Daha sonra “*Destur pirim! yüzüm yerde, özüm dârdan Hakk Muhammed Ali divanında, erenlerin dâr-ı Mansur’unda canım kurban, tenim tercemân, bu fakirden alacağı olan, incinmiş, gönlü*

kırılmış bir can var ise dile gelsin, bile gelsin, hakkını istesin. Burası Hakk meydanıdır. Herkesin hakkı herkese teslim edilir, rızalık alınır. Hakk’a, yoluma bağlıyım. Allah, eyvallah.” der (Kitâb-ı Dâr, 2012: 26; Dedekarginoğlu, 2018: 333). Bundan sonra dede: “*Erenler bugün aramızdan ayrılan filanca isimli mevtamızı dârdan indirmek üzere toplanmış bulunuyoruz. Çirkin ibadet kabul olmaz, Hakk hakkı sever, pâk pâki sever. Kul hatasız olmaz, hata tövbesiz olmaz. Birbirinizde kırgınlık, dargınlık varsa meydana gelsin. Bu meydana hallolmayan hiçbir yerde hallolmaz. Mü’minin kalbinde zerre kadar güman (kusur) olursa yaptığı ibadet geçersiz olur. Allah öylelerinden etmesin. Birbirinizden hoşnut, razı mısınız?”* diye üç kere sorar, erkâna katılanlar da yine üç kere “eyvallah” der. Bunun üzerine de dede: “*Allah da sizden razı olsun*” der ve arkasından burada ölen kişiyle alacağı vereceği olanın bulunup bulunmadığını sorar ve “*ağrınmış, incinmiş gücenmiş kimseler varsa dile gelsin, bile gelsin, hakkını talep etsin, Allah, eyvallah*” der ve oradakilerden ölen kişiyle ilgili rızalık ister. Orada bulunanlardan biri veya birileri çıkıp da merhumdan bir alacağının veya isteginin olduğunu söylerse dede bu kişiye hitaben şöyle der: “*Geldiğin Hakk yoludur, durduğun Hakk divanıdır. Dâra gel, doğruyu söyle. Gönlündekini izhâr eyle. Dilinizdeki bize, kalbinizdeki size.*” Meydana çıkıp dâra duran kişi, Hakk’a yürüyen kişinin yakınlarına isteklerini söyler, haklar iade edilir. Merhumun ödenmemiş borcu kalmışsa veya alacaklı çıkarsa vasiler ödemeyi kabul ederler. Bu şekilde rızalık alınmış olunur. Eğer alacaklısı çıkmazsa erkâna katılan canlar “*öz gönül birliğiyle biz suçlarından vazgeçtik, Allah da affetsin. Ruhu şad olsun, Hakk erenleri yardımcısı olsun*” derler ve bunu teyid ve teşvik için hep birden eğilip niyaz ederler. Sonra dede Nuh Suresi 28, Necm 5-9, Yasin Suresi’nin ilk 12 ayetleri gibi Kur’an ayetlerinden bazılarını (Kitâb-ı Dâr, 2012: 27; Dedekarginoğlu, 2018: 332) okuduktan sonra şöyle bir dâr duası yapar:

“*Allah Allah! Gönlü yerde, özü dârdan, yüzü yerde, Hakk Muhammed Ali’nin yoluna inanarak, hizmet için bu irfan meydanına gelen canlara, yerleri, gökleri var eden yüce Allah dilden dileklerini, gönülden muratlarını versin. Dileklerinizi Hakk Muhammed Ali versin. Emekleriniz boşa gitmesin. Erenlerin aydın yüzlerine aşk olsun. On sekiz bin âlemlerle birlikte cümle mü’min kardeşlerimizi Hakk Muhammed Ali yolundan mahrum eylesin. Görünür görünmez kazadan beladan korusun. Hizmetini gördüğünüz pîrlerin himmetleri üzerinizde olsun. Boz Atlı Hızır cümlemizin yardımcısı olsun, korusun, kollasın, saklasın, beklesin. Sizler bu topluma hizmet ediyorsunuz, Hakk Muhammed Ali de sizlere yardımcı olsun. Bu cemde, bu erkânda Ehl-i Beyt’in katarından, didârdan ayırmayın. Geldiğiniz yerden, durduğunuz dârdan iyilikler göresiniz. Dil bizden, himmet Hakk’tan, nefes de pîrden ola. Gerçeğe hû, mümine ya Ali...*” (Dedekarginoğlu, 2018: 332).

Dâra duranlar bu duaya “Allah Allah” diyerek eşlik

ederler. Dua bittikten sonra dâra duranlar seccadeye niyaz eder ve seccadeyi kaldırırlar, sonra zâkirler dârdan indirme ile ilgili deyiş ve düvazlar okurlar. Dârdan indirme bittikten sonra salavat, mühürleme, nât-ı Ali, bağışlama, tövbe istiğfar ve tevhid bölümlerinin icra edilmesiyle cem ayini düzenlenir. Bu ayinin bitmesinden sonra ise sofralar kurulur ve lokma yenilir. Bazı yörelerde yedirilen bu yemeğe hayır yemeği, kırk yemeği ve lokma yemeği gibi isimler de verilmektedir. Yemekten sonra dede bir bitiriş duası yapar ve topluluk dağılır. Cem çeşitlerinden biri olarak icra edilen bu erkânda diğerlerinden farklı olarak چراغlar söndürülmez, kendi hallerinde sönmeleri için bırakılır (Fığlalı, 2006: 270; Üçer, 2005: 391; Rençber, 2020: 36; Yıldız, 2004: 206). Alevî ve Bektaşî nitelemeli ocak ve gruplar arasında diğer pratiklere nazaran Dârdan İndirme Erkânı'na katılım sayısı genellikle daha yüksektir. Çünkü bu erkâna, aile bireyleri atalarına yaptıkları son vazife olarak gördükleri için ayrı bir önem verirler. Sadece aile bireyleri değil, aynı zümreden olan bireyler de birbirlerinin dâr kurbanına gitmeyi bir vefa olarak görmektedirler (Ersal, 2016: 449). Bununla birlikte bu erkânın vefat etmiş birine yapılması için gelenekte bazı şartlar da vardır. Bu şartlar ise: ölen kişinin ıkrarlı, yani musâhipli olması şartı ile vefat etmeden önce düşkün durumunda olmaması gibi şartlardır (Dedekargınoğlu, 2018: 325; Arslanoğlu, 2001: 65; Ersal, 2016: 449; Erdem, 2021: 170). Günümüzde Anadolu'nun bazı yörelerinde bu şartlar esnetilerek, ölen her bir can için bu erkân icra edilmeye çalışılsa da özellikle köyden kente yapılan göçler sonrasında büyük şehirlerde neredeyse bu uygulama terkedilmeye yüz tutmuştur (Coşkun, 2013: 277).

3. Dâr Duruşu Çeşitleri

Alevî ve Bektaşî geleneğinde temsili olarak birtakım figürlerle yapılan, Dâr-ı Fâtıma, Dâr-ı Mansûr, Dâr-ı Hüseyin, Dâr-ı Nesîmî, Dâr-ı Fazlı, Dâr-ı Mazlum ve Dâr-ı Çengel diye isimlendirilmiş birçok dâr çeşidi bulunmaktadır (Rençber, 2020: 35; Gökbel, 2019: 2002). İcra edilen dâr çeşitlerinin hepsinde dava uğruna canlarını veren, gelenekte önemli yeri olan şahsiyetlerin örnek davranışları cem erkânı esnasında sembolize edilmektedir. Canlar bu dâr çeşitlerini görerek yol uğruna gerekirse canlarını vermeleri gerektiğini öğrenir ve kabul ederler. Bu yüzden dâr merkezli pratiklerde Hz. Hüseyin, Hz. Fatıma, Hallâc-ı Mansûr, Nesîmî, Hurûfî gibi yol uğruna canlarını vermiş ulular, sembolik birer kahraman olarak cem ayinlerinde hatırlanmakta ve yaşatılmaktadır. Günümüz Alevî ve Bektaşî topluluklarında yukarıda sayılanların dışında yol büyükleri adına yapılan farklı dâr çeşitleri de mevcuttur. Ancak *Buyruk* adıyla yayımlanmış bazı eserler ve *Kitâb-ı Dâr* gibi geleneğin birincil kaynaklarında dört tarihsel kişiye nispet edilmiş dört dâr çeşidi, yani dört farklı dâr duruşundan söz edilmektedir. Bu sebepten bu başlık altında geleneğe uygun olarak önce dört çeşit dâr duruşundan bahsedilecek; daha sonra da Dedegarkın Ocağı evlatlarından Hüseyin Dedekargınoğlu tarafından son dönemlerde literatüre sokulan “çengel dârı” hakkında bilgi verilecektir. Gelenekteki dört çeşit

dâr duruş şekli *İmam Cafer Buyruğu*'nda şöyle anlatılmaktadır:

“Sorsalar ki dâr kaçtır? Cevâp dördür: Evvelki dâr-ı Mansur'dır, ikinci dâr-ı Fazlı, üçüncü dâr-ı Nesîmî'dir, dördüncü dâr-ı Fâtıma. Evvel dâr-ı Mansur; dâra asılı gibi doğru pîr yamacına durup elini sallandırur ayakların birbiri yanına getirüp dâr olmak. Dâr-ı Fazlı; “Aşk ola!” didikde secdeye varmak, zirâ Hazreti Fazlı yüzü üstüne bıçağa bıraktılar, Fazlı gibi hançer ciğerinde demektir. Doğrulup oturduğu vakit dâr-ı Nesîmî olur. Nesîmî gibi postımı yüzdirdim demektir. Sûfi sıdk ile dâra dursa bu dört dârın pîri ol mümine şefâat ider. Dâr-ı Fâtıma, ayağını birbirine komaktır. Ayağını birbiri üzerine komak Hazreti İmam Hüseyin'den kaldı. Bir gün Hasan ile Hüseyin ikisi dururken Sultan-ı Enbiya sallallahu teâlâ aleyhi ve âlihi ve sellem hazretleri bir su istedi, İmam Hüseyin çabık idi, davranınca mübarek suyu verince hayâ ettiğiinden nâşi sağ ayağın sol ayağının üstüne kodı” (Buyruk, 2015: 59; Korkmaz, 2007: 138).

Dâr-ı Fâtıma/Dâr-ı Hüseyin (Fatıma-Hüseyin Dârı): Bu duruş biçimi ayak mühürlemek olarak da ifade edilen duruşu simgelemekte ve aslında Peygamberimizin torunu Hz. Hüseyin'in bir hatırasını sembolize etmektedir. Şöyle ki, bir gün Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin birlikteyken dedeleri Hz. Muhammed onlardan su ister, Hüseyin daha atik olduğu için hızlıca davranınca sol ayak parmağını taşaya vurup kanatır. Hz. Muhammed'e suyu verirken dedesinden haya ettiğiinden sağ ayağını sol ayağının üstüne koyarak verir. İşte Hz. Hüseyin'in dedesine bu şekilde su vermesi daha sonraki süreçlerde din büyüklerine ve yolun ulularına bir saygı göstergesi olarak ayak mühürlemek şeklinde yadigar kalmıştır (Gökbel: 2019: 2004; Korkmaz, 2007: 138; Özcan, 2003: 250).

Dâr-ı Mansûr (Mansur Dârı): Ağaca (dâr) asılır gibi ayakta dik bir şekilde durup, pîr huzurunda sağ eli kalbin üzerine koyup, sol eli yanına sallandırarak, ayakları da sağ ayağı sol ayağın başparmağı üzerine koyarak durmaktadır. Burada adı geçen Mansûr, enelhak gibi tasavvufî düşüncelerinden dolayı asılarak idam edilen Hüseyin b. Mansûr el-Hallâc (ö.309/922) tır (Uludağ, 1997: 378). Temel kaynaklarda özet olarak ifade edilen ve en çok adı geçen dâr şekli budur. Bu duruşta talibin yolda Mansûr gibi canını vermeye ve kendini sorgulamaya veya sorgulatmaya hazır olduğunun simgesel mesajı vardır (Kurnaz, 1993: 483; Rençber, 2020: 35; Gökbel, 2019: 2002; Korkmaz, 2007: 138).

Dâr-ı Fazlı (Fazlı Dârı): Bu dâr duruşu göğsüne bıçak saplanarak yüzüstü bırakılan Fazlı'nın yol uğruna şahadetini simgelemektedir. Bu dârda ismi geçen Fazlı, Hurûfilîğin kurucusu olarak kabul edilen Fazlullah Esterabâdi (ö.796/1394)'dir. Bu duruş şekli, iki elini kalbinin üzerine koyup, eğilerek ve sağ ayağın sol ayak üzerine koyulmasıyla yapılmaktadır. Bu şekilde dâra duran bir can aslında, “Fazlı'nın göğsündeki bıçak gibi benim de göğsümde bıçak vardır.” mesajını vermektedir (Uludağ, 2010: 247; Erdem, 2021: 170; Gökbel, 2019: 2002; Korkmaz, 2007: 139).

Dâr-ı Nesîmî (Nesîmî Dârı): Bu duruş şekli Fazlullah'ın Hurîfîliği şiirleriyle Anadolu'da yayan halifelerinden İmâdu'd-din Nesîmî'ye (ö.811/1408) atfen, erkân içinde diz üstü oturularak yapılmaktadır. Gelenekteki kabule göre hem Fazlullah hem de Nesîmî Timur döneminde Hakk yolunda şehit olan yol ulularındandır. Özellikle Nesîmî'nin diz üstü oturulup derisi yüzülerek öldürülmesi onu daha da önemli ve simgesel bir konuma getirmiştir. Bu iki ismin gelenek içerisinde yer alması, Fazlullah'ın halifelerinin Timur'un takiplerinden kaçarak Anadolu'ya gelmeleri ve halk içinde propaganda yapmaları sonucu Hurufîlik etkisi ile olmuştur (Gökbel, 2019: 202; Korkmaz, 2007: 139).

Çengel Dârı: Bu dâr duruş şekli aslında diğer dört duruş şekillerinden esinlenerek ortaya çıkmış, diğerleri gibi ferdî değil de toplu halde yapıldığı için çengel dârı ismini almıştır. Çengel dârında, dâra duracak canlar meydana gelir, erkekler sağ baştan olmak üzere yaş sırasına göre sıra olurlar. Erkekler sağ ayağının baş parmağını sol ayağının baş parmağı üzerine koyup dizlerini kırmadan eğilerek sağ elinin parmaklarını sağ ayağının baş parmağının üzerine değdirirler. Sol ellerini de kolunu çapraz tutarak eli açık şekilde göğsünün üzerine kapatır ve o şekilde dâra dururlar. Buna dârda mühürleme ya da peymançe denilmektedir. Bu dâr duruşu günümüzde Dedegarkın Ocağı cemlerinde yapılmaktadır (Dedekarginoğlu, 2012: 128).

4. Dâr Merkezli Söz Öbekleri ve Deyimler

Alevî ve Bektaşî geleneği üzerine yaşayan ocak ve gruplar arasında icra edilen cem erkânında çok eski zamanlardan beri, yolun uluları tarafından oluşturulmuş, bâtinî ve simgesel bir iletişim dili kullanılmaktadır. Bu dil sözlü, davranış merkezli ve maddi kültür unsurlarını ihtiva eden sanatsal bir dildir (Günşen, 2007: 330). Miraçlama, düvaz, düvaz imam, düvaz-deh, devriye, tevhid ve gülbank gibi sözlü kültür unsurlarının yanında çerağ, süpürge, saz gibi maddi kültür unsurları ile semah, âdâb, erkân ve dâr duruşu çeşitleri de cem ayinlerine özgü sanatsal iletişim dilinin kullanıldığı belli başlı yapılarıdır. Gelenekteki pratikler esnasında söylenen her söz, sergilenen her davranış ve kullanılan her maddi kültür unsur, simgesel ve bâtinî bir anlam içermekte ve bu bağlamda çeşitli görevler üstlenmektedir. Söz, davranış ve maddi kültür unsurları gibi üç temel ögenin harmanlanmasıyla sergilenen cemlerde en çok göze çarpan unsur ise sözdür (Uludağ, 2010: 30; Erdem, 2021: 171).

Dâr kavramı etrafında oluşturulan pratikler içerisinde de çok geniş ve zengin söz öbekleri ve deyimler bulunmaktadır. Bu söz öbekleri ve deyimler icra edilen her türlü âdâb ve erkânında hatırlatma figürü olarak önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Hatırlatma figürleri hem erkân içerisinde icra edilen ve topluma çeşitli mesajlar veren birtakım pratikleri daha anlamlı kılmakta hem de geleneğin canlı kalmasına ve yaşatılmasına önemli katkılar sunmaktadır. Çeşitli duruş şekillerini ve birtakım âdâbların yerine getirilmesini ifade eden bu söz öbekleri

ve deyimler: Dâr-ı Mansûr, dâr-ı Fazlı, dâr-ı Hüseyin, dâr-ı Fâtîma, çengel dârı, dâr pîri, dâr kurbanı, dâr meydanı, dâra durmak, dârında durmak, dâra çekmek/çekilmek, dâr kaldırmak, dârdan indirmek, dâr-ı Mansur'dan geçmek, dârında durmak, dava görme dârı, dâru'l-emen, tercemân-ı dâr, dâr cemi, dâru'l-gurûr, dâr-ı çeç, dâru'r-rahmân/dâru's-şeytan ve dâr gülbengi'dir. Zikredilen bu söz öbekleri ve deyimlerden birçoğuna çalışmanın önceki bölümlerinde değinildiği için burada sadece ilk defa geçen deyim ve söz öbeklerine yer verilecektir.

Dâr Meydanı: Dâr kavramı etrafında oluşturulan tüm pratiklerin yapıldığı meydana verilen isimdir. Bu meydan daha önceden de zikredildiği gibi fiziki bir mekândan öte tasavvufî, bâtinî bir mekâna işaret etmekte; cem erkânında icra edilen Kırklar Meydanı'nın orta merkezini ifade etmektedir. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde meydan olarak da zikredilen dâr meydanından sorumlu cemlerde bir hizmet sahibi bulunmaktadır. Bu hizmet sahibi cem ayinlerinde her ne kadar iznikçi olarak bilirse de gördüğü hizmet yönünden aslında meydancıdır. Meydancı, cemlerde hem semah meydanının hem de postun temizliği ile gelenlerin ayakkabılarını teslim almak ve cem bitiminde tekrar teslim etmek gibi bir hizmeti yerine getirmektedir (Fığlalı, 2006: 275; Üçer, 2005: 359; Gökbel, 2019: 200).

Dâr Cemi: Alevî ve Bektaşî geleneğinde dâr merkezli tüm âdâb ve pratikler cem ayinleri içerisinde yapılmaktadır. Bu yüzden de bölgeler arasında birtakım farklılıklar olsa bile bu türden yapılan tüm cemlere aynı zamanda dâr cemi denilmektedir (Gökbel, 2019: 200).

Dava Görme Dârı: Geleneğe mensup üyeler arasında herhangi bir sorun baş gösterdiğinde, sorunun çözülmesi için meydan açılmasına verilen isimdir. Dâra çekilen bir canın davasının görüldüğü dâra, bazı yörelerde bu isim verilmektedir (Gökbel, 2019: 207).

Dâr Pîri: Dâr duruşu biçimlerine ismi verilen önemli tarihi şahsiyetler gelenek içerisinde aynı zamanda dâr pîri olarak da zikredilmektedir. Bu açıdan da Hz. Fatîma, Hz. Hüseyin, Hallac-ı Mansûr, Nesîmî ve Fazlullah Hurûfî dâr pîrleri olarak anılmaktadır (Gökbel, 2019: 201; Özcan, 2003: 250).

Dâr'ul-Emen: Güvene kavuşma kapısı anlamında ayini cem kapısının adıdır. Meydan kapısı ve dergâh kapısı anlamlarına da gelmektedir. Bunlarla birlikte emniyette olunan, güvenilir yer, sınıllanacak yer ve emniyet yurdu anlamına da gelen bu terkiple, geleneğe yola giren canların ikrar verdikleri yer kastedilmektedir (Gökbel, 2019: 2005; Özcan, 2003: 251).

Dâru'l-Gurûr: Bu terkîp Hz. Muhammed'in "Ben ilmin şehriyim Ali de onun kapısıdır" sözüne mülhemle kullanılmaktadır. Cemin yapıldığı yer, zikir ve muhabbet meydanıdır. Hz. Muhammed'in aşkı ve ilmi ancak muhabbet sayesinde öğrenilebilir. Eğer muhabbet olmaz ise Muhammed'in ilmi ve aşkı öğrenilemez. Muhammed ilminin ve aşkın olduğu yer cemin yapıldığı mekândır. Muhammed ilminin olduğu bu yerin kapısı ise Hz. Ali'yi

temsil eder. Bu yüzden de Hz. Ali, hidayete ulaşmak için sınırlanacak ilk kapıdır (Gökbel, 2019: 2006).

Dâr-ı Çeç: Kelime olarak mısır darı yığını anlamına gelmektedir. Gelenekteki bir rivayete göre Hacı Bektaş Velî, Lokman Perende'nin öğrencisi iken dâr-ı çeçi üzerinde namaz kılmış ancak darı yığınlarının hiçbiri yerinden oynamamış ve yıkılmamıştır. Bu kerametinden dolayı da Hünkâr, icazet almıştır (Gökbel, 2019: 2003).

Dâr Kurbanı: Geleneğe mensup bir canın vefatı sonrasında komşulardan rızalık alınması için tığlanan (kesilen) kurbanı verilen isimdir. Daha önce zikredilen Dârdan İndirme Erkânı'nda canlara ikram edilmek için tığlanan kurbanı aynı zamanda dâr kurbanı da denilmektedir (Gökbel, 2019: 203; Özcan, 2003: 252).

Dârında Durmak: Katında, huzurunda durma anlamına gelmektedir. Cem ayinlerinde semah hizmetini icra etmek için meydana çıkan taliplerin musâhibleri tarafından semahın ağırlama bölümü bitinceye kadar elleri ve ayakları mühürlü bir şekilde dâra durarak beklemelerine verilen isimdir (Gökbel, 2019: 2005; Özcan, 2003: 251).

Dâr Kaldırmak: Bu söz öbeği Anadolu'nun bazı yörelerinde yukarıda genişçe bilgi verdiğimiz dârdan indirme ifadesinin yerine kullanılmaktadır (Gökbel, 2019: 2003; Özcan, 2003: 250).

Dâr-ı Mansûr Olma: Bu ifade Anadolu'da İçel yöresindeki Tahtacılar tarafından kullanılmakta ve dedenin huzurunda dâra durma anlamına gelmektedir (Gökbel, 2019: 2004).

Dâr-ı Mansur'dan Geçmek: Hallâc-ı Mansûr ile özdeşleştirilerek kurulan bu söz öbeği ile yola uygun olmayan hal ve hareketlerinden ötürü yargılanmak üzere talibin dede ve cem erenleri tarafından sorguya çekilme sürecini ifade etmektedir. Bizim bu çalışmada dâra çekmek/çekilmek olarak zikrettiğimiz erkân bazı yörelerde "dâr-ı Mansur'dan geçmek" olarak ifade edilmektedir (Gölpınarlı, 2004: 80; Gökbel, 2019: 2004; Özcan, 2003: 251).

Tercemân-ı Dâr: Meydana çıkmış, dâra durmuş bir talibin manzum veya mensur olarak söylediği veya onun için dede tarafından söylenen sözlerle, dualara denilir (Sarıkaya, 2002: 14). Bu sebepten: "*Allah Allah! elim erde, özüm dârda, yüzüm yerde, erenlerin dâr-ı Mansur'unda, Muhammed Ali divanında, Hakk'ın huzurunda canım kurban, benim tercemân, elimden, dilinden incinmiş can karındaş var ise dile gelsin, Allah eyvallah hû dost*" ifadelerine gelenekte tercemân-ı dâr denilmektedir (Uludağ, 1995: 134). Bazı yörelerde ise tercemân-ı dâr şu şekilde okunmaktadır: "*Ağrınmış, acımış kardeş var ise meydan-ı muhabbette yüzüm yerde, özüm dârda, erenlerin dâr-ı Mansur'unda, er ise Hakk divanında, meydan erenlerde, bende hakkı olan kardeş, kandiği yerden hakkını talep etsin. Tarikata boyun germek hatadır, erenler menzil-i teslim-i rızadır. Olduysa dilimden ya elimden her ne geldiyse delim yahut elim kesmek revadır, Allah, eyvallah...*" (Özcan, 2003: 251).

Dâr Gülbengi: Cem ayinlerinde dâra durmuş olan bir talibe dede tarafından okunan, o kişinin yola bağlılığını teyit eden ve ona yapılan nasihat ve telkinlerden oluşan

duaya dâr gülbengi denilmektedir. Şu şekildedir: "*Allah Allah.... Geldiğiniz yoldan, durduğunuz dârdan çağırduğumuz pirden şefaât göresiniz, gösteresiniz. Hakk Muhammed Ali ikrarınızda ber karar eyleye, Hünkâr Hacı Bektaş Veli Allah'a kul, Muhammed'e ümmet, Ali'ye talip eyleye. Bu yoldan, bu dârdan, bu ikrardan ayırmaya. Ceddi cemalin yaramaza, uğursuza, pîrsizce dâş getirmeye. Şeytanın şerrinden, gâfil gadâdan, görünmez belâdan koruya. Cenab-ı Hakk hayırlı evlat, hayırlı devlet, gökten hayırlı rahmet, yerden hayırlı bereket nasip eyleye. Dârınız, niyazınız, kabul ola, gerçeğin demine hû.....*" (Özcan, 2003: 250).

Dâru'r-Rahmân/Dâru's-Şeytan: Tasavvufi anlayışta insan iki yönlü bir varlıktır. Bu yüzden insanın Allah'a bakan yönüne dâru'r-rahman; şeytana bakan yönüne ise dâru's-şeytan denilmektedir. Ayrıca Birine akıl, diğerine cehl denildiği gibi birine âhret, diğerine dünya da denilmektedir (Gökbel 2019: 2006).

5. Dâr Merkezli Pratiklerin Bireysel ve Toplumsal Faydaları

Dâr kavramı etrafında oluşturulan, yukarıda birçok çeşidinden bahsedilen pratikler sayesinde yola tabi olmuş bir canın elinden ve dilinden kötü bir sözün ve toplum tarafından uygun görülmeyen bir davranışın ortaya çıkması, huzurun bozulması ve anarşinin baş göstermesi büyük ölçüde engellenmektedir. Bununla birlikte bu pratiklerle hatalar, işlenmiş günahlar toplum huzurunda ortaya çıkarılarak kul hakkına girenlerin hak sahibi tarafından affedilmesi sağlanmış olmaktadır. Dâr merkezli yürütülen tüm erkân ve âdâbların aslında gelenekteki önemli bir düstur olan "eline, diline ve beline sahip olmak" düşüncesinin toplumsal tabanda uygulanması ve bu düşünceden uzaklaşanların tekrar hizaya getirilmesi için önleyici bir tedbir mekanizması işlevi de bulunmaktadır. Nitekim dâr sırasında elinden veya dilinden günah işlemiş bir talip durumuna düşerek toplum huzurunda hesaba çekilmek hiç kimse tarafından istenilen bir durum değildir. Bu korku, talipler üzerinde manevi bir kontrol mekanizması oluşturmaktadır. Herhangi bir can suç işlediğinde meydan odasına çağrılarak sorgulanmakta ve gerektiğinde birtakım cezalar verilmektedir (Tiryaki, 2013: 140).

Dâr kavramı etrafında oluşturulan pratiklerde, öz itibarıyla aynı yola gönül veren insanların günlük yaşamlarına değinilmekte; sosyal, hukuki, eğitsel ve ekonomik açıdan bireylerin ve toplumların huzurlu bir şekilde yaşamalarına imkân sağlanmaktadır. Bu açıdan dâr merkezli ortaya koyulan her bir erkânı, bireyin veya talibin dört başı mâmur bir kişilik kazanması için oluşturulmuş toplumsal yargılar olarak görmek mümkündür. Aynı zamanda yüzyıllar içerisinde oluşturulan bu pratikler töre ve ahlaki yaptırımlar güldestesisidir (Kaygusuz, 1993: 80). Gelenekte her nefsin bir dâr meydanında ve Hakk Muhammed Ali postu önünde, mürşit huzurunda nefis muhasebesi yapması istenilmektedir. Dâr meydanında ve mürşit huzurunda haklıya hakkı, haksıza ise haksızlığı teslim edilmektedir.

Böylece inanç ile adalet beraberce sağlanmış ve talibin gönlüne bu duyguların eşit miktarda tesir etmesi sağlanmış olmaktadır (Dönmez-Çelik-Armağan, 2018: 185). Canlardan herhangi birisi maddi ve manevi bir haksızlığa uğramışsa mağduriyetinin giderilmesi için cemde meydana çıkarak dâra durur. Kimden bir isteği veya şikâyeti varsa dedeye anlatır. Dede, şikâyet edilen, hak talep edilen kişiyi meydana çağırarak onu da dinler. Dede, her iki tarafı da dinledikten sonra cemde bulunan erenlerin de görüşlerini alarak işin doğrusunu bulur ve sorunu çözer. Çünkü o meydanda (dârda) kimse yalan söylemeye cesaret edemez. Eğer yalan söylerse o kişi düşkün olur ve bir daha o toplumda onun yüzüne bile bakılmaz, yaşadığı toplumdan tecrit edilir (Dedekargınoğlu, 2012: 127).

Alevî ve Bektaşî yol anlayışında canlar arasındaki hak ve adalete taalluk eden meselelerin ahirete bırakılmasına çok sıcak bakılmamaktadır. Bu yüzden yola ait telakkilerin ve değerlerin terki durumunda uygulanması için bu dünyada karşılığı olan cezalar konulmuştur. Bu anlayıştan ötürü cemde hesap sorulmakta, canlar dâra çekilmekte ve kişinin adaleti bu meydanda tartılmaktadır. (Dönmez-Çelik-Armağan, 2018: 193). Dâr meydanı, sadece dedelerin ve taliplerin değil, toplumsal hayatın da huzurunu sağlayan, yolun önemli bir simgesel unsurudur. Nitekim cemlerdeki dâr meydanları geçmişte Anadolu'da sanki faal birer mahkeme gibi çalışmış, yaşanan sorunlar dâr meydanlarında çözülmüştür. Dedeler ve cem erenlerinin verdiği kararlar Alevî ve Bektaşî toplulukları tarafından Osmanlı kadılarının kararları gibi adil ve resmi bir karar olarak kabul görmüş ve uygulanmıştır (Dedekargınoğlu, 2012: 127; Erdem, 2021: 174).

Hakk'a yürüyen canlar için gerçekleştirilen Dârdan İndirme Erkânı'nın da bireysel ve toplumsal oto kontrolü sağlayan önemli bir işlevi ve büyük bir gücü vardır. Dârdan indirme cemiyle yapılan bu erkânda ceme katılan tüm canlar ölen kişi için Allah'tan af ve mağfiret dilerken aynı zamanda kendi iman ve ikrarlarını tazelemektedir. Böylece dâr erkânı en geniş anlamıyla bir ömür birlikte yaşadığı, toplumsal hayat içerisinde ilişkilerinin bulunduğu kişilere karşı daha dikkatli olmayı öğretmektedir. Vefat eden kişinin Dârdan İndirme Erkânı'nı yerine getirmek çevresinde bulunan kişiler için adeta bir hatırlatma ve öğüt niteliği taşımaktadır. Diğer taraftan ölen kişi için hep birlikte dua edilmesi ve kurban tığlanıp ikram edilmesi hem toplumsal bağları güçlendirmekte hem de sahiplenme duygusunu geliştiren bir etki meydana getirmektedir. Vefat eden bir can için sembolik olarak yakınları tarafından Hakk meydanında dâra durulup sorgudan geçirilmesi ve bu yolla tüm canlardan rızalık alınması, üzerine düşen görevi yerine getirdiği için kişiyi psikolojik olarak rahatlatmaktadır. Aksi takdirde, ölen bir can için Dârdan İndirme Erkânı yapılmadığında, hem ölen kişi Hakk'ın huzurunda sonsuza kadar sıkıntı çekecek hem de ölenin yakınları bu konudaki yükümlülüklerini yerine getirmediği için hayatı

boyunca vicdan azabı duyacaktır. Bu yüzden de bireyin iç huzursuzluğu artacak, bu da ister istemez çevresine yansarak toplumsal huzuru da olumsuz yönde etkileyecektir (Rençber, 2020: 33; Dedekargınoğlu, 2018: 320-324).

Dâr kavramı etrafında oluşturulan pratiklerin tümünde toplum içindeki anlaşmazlıklar, dargınlıklar, kırgınlıklar dede/mürşid aracılığıyla çözüme kavuşturulmaktadır. Bireylere kul hakkının yenmemesi gerektiği öğretilmektedir. Bu tür kuralların bulunduğu bir toplum yapısında kişinin bilerek veya isteyerek bir suç işlemesinin de önüne geçilmekte; herkesin birlik ve beraberlik içinde yaşayacağı bir ortam sağlanmaya çalışılmaktadır. Bir başka ifadeyle söz konusu pratikler aracılığıyla taliplerin toplum içi yaşam ve davranış biçimleri hakkında bilgi sahibi olunması hedeflenmekte ve bunların benimsenerek uygulanmaları sağlanmaktadır.

SONUÇ

Alevî ve Bektaşî geleneğinde hem insana hem de birlikte yaşadığı topluma önemli kazanımlar sağlayan, iç huzuru ve toplumsal birlik ve beraberliği ayakta tutan pek çok kural ve kaide bulunmaktadır. Gelenekte âdâb ve erkân olarak zikredilen bu kurullarla bir taraftan bireylerin doğal ve rahat bir yaşam sürmesi amaçlanmakta diğer taraftan da sosyal ve toplumsal hayatın hiyerarşik düzeni muhafaza edilmektedir. Gelenekteki bu kurulların bir gereği olarak her talip bir rehber, pîre, ve mürşide bağlanmak zorundadır. Hiyerarşik bakımdan her bir can kendinden bir üst mertebede olan rehber, dede, mürşid tarafından denetlenmektedir. Örneğin bir talip suçsuz yere eşini boşadığında, başkasının namusuna hor gözle baktığında, yalancı şahitlik yaptığında, kul hakkı yediğinde, başkasına iftira atma gibi birtakım suçlar işlediğinde “düşkün” ilan edilmekte; lokması alınmamakta ve ona lokma verilmemektedir. Gelenekte iç huzuru sağlayan ve birlikte yaşama kültürünü geliştiren buna benzer daha birçok âdâb ve erkân vardır. Lokma dağıtımı, ikrar cemi, görgü cemi, birlik cemi, musahiplik ve düşkünlük anlayışı, dâra durma, dâra çekilme ve dârdan indirme erkanları aynı anlayışla ortaya koyulmuş aslında toplumun huzur ve güvenliğini sağlayan kültürel pratiklerdir.

Dâr, en genel bir ifade ile içsel ve dışsal bir murâkabeyi ve oto kontrolü sağlayan gelenekteki simgesel figürlerden biridir. Bu kavram, çift taraflı bir sorgulama mekanizmasını ifade eden Alevî ve Bektaşî yolunun mihenk taşlarından biridir. Dâr meydanı ve bu meydanda icra edilen tüm pratikler aslında Alevî ve Bektaşî yolunu kendine rehber edinmiş tüm canların yaşadıkları toplumla yüzleşme ve gerektiğinde kendini değerleri uğruna feda edebileceği iddiasında bulunduğu er meydanının diğer bir ismidir.

Dâr kavramı ve bu kavram merkezli oluşturulan çeşitli âdâb ve uygulamalar salt bir erkân olma özelliğinden öte

psikolojik, sosyolojik, felsefî ve tasavvufî yönleri olan; bireye vicdani bir huzur, topluma da barış ve sükûneti temin eden çok fonksiyonlu pratiklerdir. Meydanda durmayı, huzura çıkmayı, yolun her türlü zorluğunu göze almayı, manevî teslimiyeti ve en nihayetinde hak ve adalet konusunda canını seve seve vermeyi temsil eden dâr merkezli pratiklerin insanlara hatırlattığı birtakım kültürel ve inançsal değerleri de bulunmaktadır. Cem ayının kendilerine özgü erkânı içerisinde dâr, cemin icra edildiği meydan alanının merkezini ifade etmektedir. Arka planında sembolik, bâtinî ve tasavvufî anlamları olan bu kavram etrafında yüzyıllar boyunca oluşturulmuş çok fazla söz öbekleri ve deyimler bulunmaktadır. Bu söz öbekleri Alevî ve Bektaşî geleneğine ait anlayışların ve kültürel değerlerin yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması hususunda son derece önemlidir. Dâr kavramı etrafında icra edilen tüm pratiklerin içerisinde gösterilen figürler de geleneğin yaşatılmasında, geleceğe aktarılmasında ve canlı kalmasında oldukça etkilidir.

Cem ayının tümünde olduğu gibi dâr kavramı etrafında oluşturulan pratiklerde de iki yönlü bir temsil alanı bulunmaktadır. Bu bağlamda, dâr merkezli uygulamalarda yolun önderi ile talibin yüklendikleri nitelikler ve misyonlar birbirinden farklı olmaktadır. Nitekim yolun önderleri olan dedeler için dâr, yol gösterme, adaleti tesis etme ve huzuru sağlama gibi anlamlara gelirken; talipler için sorgu, görgü, ikrar, teslimiyet ve fedakârlık anlamlarına gelmektedir. Bununla birlikte yüzyıllar boyunca yaşatılan dâr kavramı etrafındaki tüm uygulamalar, aslında “Kul kuldân razı olmazsa Allah da kuldân razı olmaz” düsturunun insanlara hatırlatıldığı, bu anlayışın ne kadar önemli olduğunun vurgulandığı önemli bir kültürel pratiktir. Dâr merkezli pratikler bireysel ve toplumsal sorumluluğu en üst seviyelere çıkaran bir etki gücüne sahiptir. Tüm çeşitlerindeki nihai amaç ise birlik ve beraberlik içerisinde, barış ortamında yaşamayı kalıcı hale getirerek toplumsal düzene katkı sağlamaktır.

EK:

1 . Mansur darı**2 . Fazlı darı****3 . Nesimi darı****4 . Fatıma darı**

1-Dâr Duruşları: Uludergah.wordpress (Erişim: 15.10.2024) <https://uludergah.wordpress.com/%E2%96%B6alevilikte-dara-durmak>.

2- Mansur Dârı: <https://www.ilgazetesi.com/tryenimahallede-asure-kaynadi-63656h.htm> (Erişim: 15.10.2024)

3-Fazlı Dârı: <https://www.cemvakfi.org/pages/inanc/Hizmetleri-Detay/194alevilikte-dar-ve-anlamlari> (Erişim: 15.10.2024)

3- Nesîmi Dârı: <https://www.alikenanoglu.net/hub/ocagi-erkaninda-gorgu-cemi> (Erişim: 15.10.2024)

4-Fâtıma Ana / Hüseyin Dârı: <https://pirha.org/alevi-canlara-ana-fatma-darini-sorduk-iste-yanitlari-video-138087.html/19/09/2018/> (Erişim: 15.10.2024)

KAYNAKÇA

- Aktaş, A. (2015), "Alevilerde Ölüm, Cenaze, Yas ile İlgili İnanış ve Ritüeller". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 12, 17-66.
- Akyol, C. (2017), "Ardahan/Damal Yöresinde Gözükızıl Ocağı Süreğinde Görgü Cemi ve Düşkünlük Sistemi". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 16,201-222.
- Arslanoğlu, İ. (2001), "Alevilikte Tanımlar ve Terimler". *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 20, 21-92.
- Banaz, Ş. (2024), "Pir Sultan Abdal Derneği Tokat Şubesi'nin Kuruluşu, Faaliyetleri, Sorunları ve Beklentileri". *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 17/1, 3-31.
- Banaz, Ş. (2015), "Sivas Aleviliği". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1, 373-385.
- Banaz, Ş. (2020), "Alevî-Bektaşî Yolunun Tokatlı Bir Ulu Ozanı: Kul Himmet". *Tokat İlmîyat Dergisi*, 8/1, 277-297.
- Başal, A.; Uludaş, İ. (2022). "Kur'an Bağlamında Dâr Kelimesi". *Diyanet İlmi Dergi*, 58/453-478.
- Bozkurt, F. (2015), *Buyruk-İmam Cafer Sâdık Buyruğu*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (1997), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları.
- Cevherî. (2007), *es-Sihâh*. Beyrut: Dâru'l-Maarife.
- Çoban, İ. (1997), *Kul Himmet*. Tokat: Ofset 2000 Matbaacılık.
- Coşkun, N. Ç. (2013), "Alevi Bektaşî Geleneğinde Dârdan İndirme Cemi ve Bu Cemin Toplum Yaşamındaki Yeri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 65, 271-280.
- Coşkun, G. (2022), "Alevilikte Cem ve Semah'ın Kaynağı Olarak Görülen Miraç Hadisesi ve Kırklar Cemi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 103, 187-203.
- Çelik, İ. (1993), "Dâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 8/482-483.
- Dalkıran, S. (2002), "Alevî Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme". *EKEV Akademi Dergisi*, 6/10, 95-117.
- Dedekargınoğlu, H. (2012), *Dede Garkın Süreğinde Cem*. Ankara: Yurt Yayıncılık.
- Dedekargınoğlu, H. (2018), "Alevilerde Dâr'dan İndirme Cemi (Dâr Erkanı) Dede Garkın Süreği Örneği". *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 1: 319.
- Doğan, M. (2012), *Derviş Muhammed Kolunda Gelenek, Etkileşim, Eğitim ve Âşıkî'nin Şiir Anlayışı*. İzmir: İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Dönmez, M.; Çelik, H.; Armağan, E. (2018), "Alevilik-Bektaşilikte Dâr". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Arş. Dergisi*, 85: 183-198.
- Elferâhîdî, Halil b. Ahmed. (2005), *Kitâbu'l-Ayn*. Beyrut: Dâru'l İhya'it-Turâsî'l-Arabî.
- Er, P. (1998), *Geleneksel Anadolu Aleviliği*. Ankara: Ervak Yayınları.
- Erdem, D. G. (2021), "Alevi İnanç Sisteminde Bir Mikro Merkez Olarak "Dâr" Kavramının Etrafında Oluşan Anlam Alanı ve Ritüel Evreni". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 97: 165-176.
- Ersal, M. (2016), *Alevilik, Kavramlar ve Ocak Sistemi Çubuk Havzası Örneği*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- Fıçlalı, E. R. (2006), *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Gökbek, A. (2019), *Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2004). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Güngör, Ö. (2007), *Günümüz Alevi Bektaşî Kimliğine Dair Sosyolojik Bir Araştırma, Beypazarı Karaşar Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Günşen, A. (2007), "Gizli Dil Açısından Alevilik-Bektaşilik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış". *Türkoloji Araştırmaları*, 2/2, 328-350.
- Kanar, M. (2010), *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kaplan, D. (2010), *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, K. (2024), "Alevi-Bektaşilerde Dârdan İndirme Erkânı: Kocaali Balören Köyü Örneği". *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 21: 75-90.
- Kaygusuz, İ. (1993), *Alevilikte Dâr ve Dârin Pirleri*. İstanbul: Alev Yayınları.
- Kurnaz, C. (1993), "Dâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 8/482-483.
- Kutlu, S. (2008), *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Eğri, O. (2011), *Alevi Bektaşî Yolu Hak Muhammed Ali*. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Eğri, O. (Haz.) (2012), *Kitâb-ı Dâr*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Korkmaz, E. (1996), *Pir Sultan Abdal Divanı*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Korkmaz, E. (2007), *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Mermer, K. (2016), "Alevî-Bektaşî Klasiklerinde Musahiplik ve Dâr Erkânı". *Uluslararası Alevî-Bektaşî Sempozyumu*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Metin, S. (2014), *Anadolu Alevi/Bektaşî Erkânâmesi*. İstanbul: Kayhan Matbaası.
- Noyan, B. (1995), *Bektaşilik-Alevilik Nedir?* İstanbul: Ant Yayınları.
- Oytan, M. T. (1961), *Bektaşiliğin İçyüzü*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
- Özcan, H. (2003), "Bektaşilikte Dâr Kavramı ve Hallâc-ı Mansur Etkisi". *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 9/33: 249-254.
- Özmen, İ. (1995), *Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. Ankara Saypa Yayınları.
- Rençber, F. (2020), "Alevî-Bektaşî Geleneğinde Dârdan İndirme Erkânı: Adıyaman Örneği". *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1: 31-49.
- Rençber, F. (2018), *Alevilikte Cem ve Cemevleri*. Mardin: Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık.
- Rençber, F. (2013), "Anadolu Aleviliğinde Görgü Cemi: Adıyaman Örneği". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34: 197-201.
- Sami, Ş. (1317), *Kâmus-ı Türkî*. Dersaadet: Çağrı Yayınları.
- Sarıkaya, M. S. (2002), *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sarıkaya, M. S. (2005), "Alevi Kimliğinin Yeniden İnşası". *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I, Isparta: Fakülte Kitabevi*.
- Tiryaki, R. (2013), *Sorularla Alevilik Bektaşilik*. İstanbul: Şah-ı Merdan Yayınları.

- Tur, S. D. (2002), Erkannâme. Almanya: Erenler Yayınları.
- Uludağ, S. (1995), Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. Ankara: Marifet Yayınları.
- Uludağ, S. (2010), Dört Kapı Kırk Eşik. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uludağ, S. (1997), “Halâc-ı Mansûr”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 15/377-381.
- Üçer, C. (2005), Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Üçer, C. (2019), “Alevî Nitelemeli Gelenek Ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Yapılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”. e-makâlât Mezhep Araştırmaları, 12/2, 353-402.
- Üçer, C. (2005), “Tokat Örneğinden Hareketle Alevîlik Üzerine Bir Değerlendirme”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 11/34, 229-268
- Üçer, C. (2023), “İslam Mezhepleri Tarihinde İsimlendirme Sorunu ve Bir Mezhep, Ekol, Gelenek ya da Grubun Kendi Sistematiği İçerisinde Ele Alınmasının Önemi- Alevî Nitelemeli Gelenek Örneğinde”. e-makâlât Mezhep Araştırmaları, 16/1, 143-181.
- Üzüm, İ. (1997), Günümüz Aleviliği. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Üzüm, İ. (2008), Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik. İstanbul: İsam Yayınları.
- Yaman, A. (2011), Geçmişten Bugüne Alevîlik-Kızılbaşlık. İstanbul: Nokta Kitap Yayınları.
- Yıldırım, A. (1997), Başlangıcından Günümüze Alevî Bektaşî Deyişleri. Ankara: Uyum Yayıncılık.
- Yıldız, H. (2004), Anadolu Aleviliği. İstanbul: Araştırma Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

In the Alevi-Bektashi tradition, there are many rules that provide important benefits to both the people and the society they live in and maintain inner peace and social unity and solidarity. With these rules, which are mentioned as etiquette and manners in tradition, on the one hand, it is aimed at individuals to live a natural and comfortable life, and on the other hand, the hierarchical order of social and community life is preserved. As a requirement of these rules in tradition, every aspirant must be connected to a flea, guide and murshid. Hierarchically, each soul is supervised by the rehber, dede, mürşid and pîr, who are at a higher level than itself. For example, when a suitor divorces his wife without being blamed, looks down on someone else's honor, bears false witness, violates people's rights, or commits certain crimes such as slandering someone else, he is declared a "düşkün"; His bite is not taken and he is not given a bite. Many similar customs and traditions in the tradition provide inner peace and develop the culture of living together. Lokma yemeği, İkrar cemi, görgü cemi, birlik cemi, the understanding of musahiplik and düşkünlük, the rituals of dâra durma, dâra çekilme and dârdan indirme are actually cultural dynamics that provide the peace and security of the society, all put forward with the same understanding. In the most general terms, Dâr is one of the symbolic figures in the tradition that provides internal and external monitoring and self-control. This concept is one of the cornerstones of the Alevi-Bektashi path, which expresses a double-sided questioning mechanism. Dâr meydanı and all the rituals performed in this square are actually another name for the private square where all the souls who have taken the Alevi-Bektashi path as their guide claim to confront the society they live in and sacrifice themselves for the sake of their values when necessary. The concept of dâr and the various customs and rituals created around this concept have psychological, sociological, philosophical and mystical aspects beyond being a mere custom. They are multifunctional practices that provide peace of mind to the individual and peace and tranquility to society. There are also some cultural and religious values that the religious leaders remind people of, representing standing in the square, coming to peace, risking all kinds of difficulties on the road, spiritual submission, and ultimately willingly sacrificing one's life for rights and justice. Among the unique rituals of Cem rituals, dâr refers to the center of the square area where Cem is performed. There are many phrases and idioms that have been created over the centuries around this concept, which has symbolic, mystical and mystical meanings in its background. These phrases are essential in keeping the religious and cultural values of the Alevi-Bektashi tradition alive and transferring them to future generations. The figures shown in all the rituals performed around the concept of dâr are also very effective in keeping the tradition alive, transferring it to the future and keeping it alive. As in all Cem rituals, there is a two-way representation area in the rituals created around the concept of dâr. In this context, the qualities and missions of the leader of the path and the disciple are different from each other among the religious leaders. As a matter of fact, for the dedes, the leaders of the road, dâr means guiding, establishing justice and ensuring peace; For the suitors, it means questioning, manners, confession, submission and sacrifice. In addition, all the rituals around the concept of dâr, which has been kept alive for centuries, is actually an important cultural practice in which people are reminded of the motto "If the servant is not pleased with the servant, God will not be pleased with the servant" and emphasizes how important this understanding is. Dâr officials have an influence that maximizes individual and social responsibility. The ultimate goal of men is to contribute to social order by living in unity and solidarity and in a peaceful environment permanently. In this study, the concept of dâr and the rituals created around this concept are touched upon, their meaning contents are revealed, their types are mentioned, and their individual and social benefits are pointed out. As a result of the study carried out with the literature review method, it has been revealed that the manners and rituals created around the concept of dâr are an indispensable element of the Alevi-Bektashi understanding of the path and that they have many individual and social benefits; The importance of keeping these men alive was emphasized.